

NACIONALINĖS TEISĖS TRADICIJOS IR PAVELDO VAIDMUO REGULIUOJANT PILIEČIO IR VALSTYBĖS SANTYKIUS 1791 M. GEGUŽĖS 3 D. KONSTITUCIJOJE

PROF. DR. (HP) JEVGENIJ MACHOVENKO

*Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedros profesorius
Teisės istorijos instituto vadovas
Professor at Public Law Department of
Vilnius University Faculty of Law
Head of the Institute of History of Law
Saulėtekio al. 9, LT-10222 Vilnius
El. paštas jevgenij.machovenko@tf.vu.lt*

Santrauka

Straipsnyje įvertinama XIV–XVIII a. Lietuvos konstitucionalizmo tradicijos įtaka 1791 m. gegužės 3 d. Konstitucijai ir aptariamas konstitucinio paveldo panaudojimas konstruojant Konstitucijos nuostatas, reglamentavusias piliečio ir valstybės santykius. Daroma išvada, kad Konstitucijoje reglamentuojant valdžios sandarą atsižvelgta į konstitucionalizmo plėtros pasaulyje patirtį. Nustatant konstitucijos formą ir piliečio bei valstybės santykius buvo pasirinkta nacionalinio teisinio paveldo ir teisės tradicijos dalis, prieštaravusi bendroms konstitucionalizmo raidos pasaulyje tendencijoms.

Reikšminiai žodžiai: Konstitucija; konstitucionalizmas; valdžios ribojimas; valdžių padalijimas; piliečio teisės; teisės istorija; Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė; Abiejų Tautų Respublika.

Įvadas

Straipsnyje siekiama pažvelgti į XIV–XVIII a. Lietuvos konstitucionalizmo tradiciją ir įvertinti jos įtaką 1791 m. gegužės 3 d. Konstitucijai, aptarti konstitucinio paveldo panaudojimą konstruojant Konstitucijos nuostatas. Kadangi viename straipsnyje išspręsti tokio plataus uždavinio neįmanoma, apsiribojama piliečio ir valstybės santykių problematika, kuriai literatūroje skirta mažiau dėmesio nei valdžios sandarai. Darbo objektas – XIV–XVIII a. Lietuvos konstitucinės teisės nuostatos (principai ir normos) ir jomis reglamentuoti/sureguliuoti piliečio ir valstybės santykiai. Metodai – teisės istorijos darbams įprasti istorinis, teleologinis, lingvistinis, sisteminis ir lyginamasis. Šaltiniai – XIV–XVIII a. Lietuvos ir Abiejų Tautų Respublikos konstituciniai aktai, aktualūs Lietuvos ir užsienio mokslininkų darbai. Pagrindiniai šio tyrimo rezultatai buvo pristatyti visuomenei 2012 m. gegužės 17 d. Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Viešosios teisės katedros organizuotoje mokslo konferencijoje „Lietuvos Respublikos Konstitucijos dvidešimtmetis: patirtis ir iššūkiai“, kurioje perskaitytas pranešimas „Piliečio ir valstybės santykiai 1791 m. gegužės 3 d. Konstitucijoje: paveldas ir pamoka“. Ši publikacija yra parengta „šviežiomis pėdomis“ atsiliepiant į konferencijoje vykusią diskusiją, siekiant paskatinti kolegas neapriboti konstitucionalizmo istorijos pastaraisiais trimis šimtmečiais, nes tai *volens nolens* menkina viduramžių ir ypač senovės teisės studijų, taip pat teisės istorijos, kaip teisės mokslų šakos, reikšmę.

1. Konstitucionalizmo iki XVIII a. pabaigos raida – istorija ar priešistorė?

Prieš pradėdamas pasakojimą apie XIV–XVIII a. Lietuvos konstitucionalizmo tradiciją ir 1791 m. gegužės 3 d. Konstituciją, reikėtų glaustai aptarti opią teisės istorijos mokslo problemą. Lietuvos konstitucinės teisės tyrėjai, analizuodami dabartinę konstitucinę reglamentavimą, ieškodami

jo tobulinimo būdų ir konstitucinės sistemos stiprinimo išteklių, įprastai kreipiasi į konstitucionalizmo pasaulyje ir Lietuvoje patirtį – tiek pastarųjų dvejų dešimtmečių, tiek ir tolimesnės praeities. Nekvestionuojama yra pirmųjų rašytinių konstitucijų nagrinėjimo vertė, juo labiau kad viena iš trijų vadinamosios pirmosios bangos konstitucijų yra tebegaliojanti JAV Konstitucija, ir viena – 1791 m. Gegužės 3 d. Abiejų Tautų Respublikos Konstitucija – yra Lietuvos tautos (kartu su kaimyninių kraštų tautomis) teisės istorijos paminklas. Galima laikyti nusistovėjusį ir konstitucionalizmo (suprantant jį kaip valdžios ribojimo konstitucija doktriną ir praktiką) raidos suskirstymą į „priešistorę“ ir „istoriją“. Pastarosios pradžia siejama kaip tik su XVIII a. pabaigoje priimtomis JAV, Abiejų Tautų Respublikos ir Prancūzijos konstitucijomis. Visos prieš tai išplėtos idėjos, vykę procesai, susiformavę institutai, atsiradusios sąvokos ir kt. priklauso tik konstitucionalizmo priešistorėi. Lietuvoje tokia vizija labai raiškiai išdėstyta, pavyzdžiui, Egidijaus Jarašiūno darbuose¹. Antai straipsnyje „Konstitucionalizmo priešistorė: ištakos ar pirmavaizdis?“ autorius priėjo prie išvados, kad iki XVIII a. pabaigos galima surasti paskirų konstitucionalizmo elementų, bet ne paties konstitucionalizmo kaip doktrinos, sąjūdžio ar realios teisinės tvarkos, buvimo: „Tikslinga kalbėti apie „konstitucionalizmo ištakas“ arba „konstitucionalizmo užuomazgas“, bet ne tolimoje praeityje ieškoti konstitucionalizmo pirmavaizdžio“².

Be abejo, vienas iš dvejų svarbiausių konstitucionalizmo elementų – valdžių padalijimas – pasiekė darnios ir vientisos doktrinos lygį tik XVIII a. viduryje ir susijungė su kitu elementu – asmens teisių prioriteto pripažinimu ir apsauga – 1789 m. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje: *Toute société dans laquelle la garantie des droits n'est pas assurée, ni la séparation des pouvoirs déterminée, n'a point de constitution* („Visuomenė, kurioje tei-

¹ Jarašiūnas, E. Konstitucionalizmo priešistorė: ištakos ar pirmavaizdis? *Jurisprudencija*. 2009, Nr. 4, p. 21–46; Jarašiūnas, E. Apie pirmąsias konstitucijas ir jų reikšmę. *Jurisprudencija*. 2010, Nr. 2, p. 23–52.

² Jarašiūnas, E. Konstitucionalizmo priešistorė: ištakos ar pirmavaizdis? *Jurisprudencija*. 2009, Nr. 4, p. 43.

sės nėra garantuotos ir kurioje nėra nustatytas valdžių padalijimas, neturi konstitucijos“). Sutikus, kad „konstitucija suvokiama kaip tautos apbruota valdžią ribojanti aukščiausioji teisė (rašytinis teisės aktas), grindžiama žmogaus teisių prioritetu ir valdžių padalijimu“³, ir pripažinus, kad idėjos tapo konstitucinėmis nuostatomis, o šios transformavosi į realiai veikiančią konstitucinę sistemą tik priėmus minėtas pirmosios bangos konstitucijas, būtų sunku įvertinti ankstesnę epochą kitaip nei kaip „priešistorę“.

Tačiau norėtūsi atkreipti skaitytojų dėmesį į tą aplinkybę, kad valdžios ribojimas įmanomas naudojant ir kitokius nei valdžių padalijimas mechanizmus. Žvelgiant į praeitį profesionalaus teisės istoriko akimis, matomas toks alternatyvus valdžios ribojimas senovės Atėnuose, Romoje, Babilone, viduramžių Europos karalystėse ir aristokratinėse respublikose (viena iš jų buvo Abiejų Tautų Respublika, šaltiniuose – *Rzeczpospolita Obojga Narodów*). V a. pr. Kr. Atėnuose ar respublikinės epochos Romoje įgyvendinta valdžios ribojimo doktrina nėra menkesnė už šiuolaikinę. Kitas dalykas, kad ji būtų neveiksminga (jei apskritai įmanoma) mūsų dienų realijomis (lygiai taip pat dabarties doktrina ir praktika netiktų senovės graikams ir romėnams).

Net jei sutinkant, kad valdžios sandaros, aukščiausiųjų institucijų tarpusavio santykių reglamentavimo raida iki XVIII a. pabaigos buvo tik priešistorė, vis tiek reiktų pripažinti, kad tas pats piliečio ir valstybės santykių reglamentavimo raidos laikotarpis tikrai nusipelno istorijos vardo. Kiekvieno tipo visuomenė kuria atitinkamo tipo teisę ir valstybę. Iš senovės visuomenės išsiskyrusi politinė tauta buvo lygiateisių piliečių sąjunga, bet siaura, net elitarinė – už jos ribų likdavo didelė, o Atėnuose ir Romoje – didžioji visuomenės dalis. Pvz., P. Rhodeso duomenimis, Atėnuose tik 15 proc. gyventojų turėjo politines teises⁴. Taikant šiuolaikinius standartus, tokia padėtis yra pasmerktina. Ir iš tikrųjų mokslo ir mokymo literatūroje

³ *Ten pat*, p. 28.

⁴ Родс, П.Дж. Афинская демократия. Перевод В. Р. Гущина. *Античность и средневековье Европы*. Межвузовский сборник научных статей Пермь: Пермский университет, 1998, с. 40–52.

Atėnų demokratija smarkiai kritikuojama už tai, kad iš politinio gyvenimo buvo eliminuoti vergai, užsieniečiai ir moterys, tačiau tokia kritika laikoma nekorektiška ir reikėtų pritarti P. Rhodesui, kad tik didelės daugumos gyventojų ekonominis aktyvumas ir susikoncentravimas ūkyje leisdavo nedidelei daliai Atėnų visuomenės aktyviai reikštis politiniame gyvenime⁵. Juk plačiai naudojant rotaciją, burtus, renkamumą, kasdien pateikiant daugybę ieškinių, peticijų, pareiškimų ir kt., kiekvienas sveikas visateisis pilietis (jei šis nepasišalindavo iš visuomenės ir valstybės gyvenimo – o toks elgesys buvo pasmerkiamas), buvo priverstas keletą ar net keliolika dienų per metus skirti teisėkūrai ir teisės taikymui. Antai Penkių šimtų taryboje (gr. βουλή) kasdien dirbo 50 narių nuolatinis komitetas (kiekvienas iš 500 narių privalėjo atidirbti jame dešimtadalį metų), kasdien dirbo teismai, įvairūs muitininkai, mokesčių rinkėjai, sargybiniai ir pan., dažnai buvo formuojami tautos susirinkimo komitetai, komisijos, išsiunčiami pasiuntiniai ir kt. Labai aktyviai dirbo ir pats tautos susirinkimas – P. Rhodeso duomenimis, jo aktyvumo pikas buvo IV a. pr. Kr. trečiasis ketvirtis, kai kasmet vyko iki 40 tautos susirinkimų, o V a. pr. Kr. pirmojoje pusėje įvyko iš viso apie 105 susirinkimus. Kai kuriems klausimams (pvz., ostrakizmui) spręsti buvo nustatomas 6 tūkst. piliečių kvorumas (t. y. privalėjo susirinkti faktiškai dešimtadalis visų visateisių valstybės piliečių), 8 tūkst. dalyvių buvo iš tikrųjų geras lankomumas, aišku, dažniausiai susirinkdavo mažiau, bet vis tiek tai – keli tūkstančiai piliečių. Vadinas, žmogus turėjo aukoti nemažai savo laiko ir jėgų, o valstybė kompensavo tik dalį jo išlaidų, susietų su darbu valstybės ir visuomenės labui, ir anaip tol ne visiems – pasiturintieji dalį funkcijų vykdė savo lėšomis (pvz., organizavo tautos šventes ir pramogas, statė ir aprūpindavo amunicija karo laivyną ir t. t.). Verslui ir kapitalui buvo uždėta socialinė našta, kurios vengti buvo negarbinga, politiškai ir teisiškai pavojinga (tai reiškė neloyalumą tautai ir valstybei ir buvo pasmerkiama bei persekiojama). Be to, graikas neįsivaizdavo savo gyvenimo be meno ir literatūros, teatro, filosofinių disputų, taip pat atlik-

⁵ *Ten pat*, p. 47.

davo daugybę religinių apeigų įvairiems dievams, palaikydavo protėvių ir mirusių giminaičių kultą, sportavo, mokėsi, ruošėsi karo tarnybai ir t. t. Atsižvelgiant į tai, nesunku suprasti, kad Atėnai tapo politiniu, moksliniu, dvasiniu, kultūriniu ir teisiniu Gyvenamojo („civilizuoto“) pasaulio – Oikumenos (gr. *Oikouμένη*, nuo *oikéō* – gyvenu, apgyvendinu), centru tik daugumai atleidus mažumą nuo būtinybės dirbti asmens ir visuomenės ūkyje. Be viso to Atėnų demokratija nebūtų buvusi istorijos faktas. Ir nederą čia taikyti dabarties demokratijos standartų, tarp kitko, susiformavusių visai neseniai. Juk JAV vergijos atsisakė tik XIX a. antrojoje pusėje, moterys įgijo politines teises Jungtinėje Karalystėje 1928 m., Prancūzijoje – 1944 m., Šveicarijoje – 1971 m. Užsieniečiai ir dabar neturi politinių teisių arba jos labai ribotos (pvz., Europos Sąjungoje), tai ko galima norėti iš senovės graikų, kuo jie prasižengė demokratijai?

Net mūsų dienomis sunku sukurti piliečio teisių apsaugos mechanizmus, veiksmingesnius už tuos, kuriais naudojosi graikai ir ypač romėnai respublikiniu Romos istorijos laikotarpiu, kai 494 m. pr. Kr. buvo įsteigta *plebėjų* (arba *tautos*) *tribūno* (lot. *tribunus plebis*) pareigybė. Tribūno asmuo buvo šventas ir neliečiamas (lot. *sacrosanctus*). Tribūnas turėjo teisę padėti kiekvienam plebėjui prieš magistratus (t. y. pareigūnus), senatorius ir privačius asmenis (lot. *ius auxilii*), tai buvo kartu pagrindinė jo pareiga ir pareigybės paskirtis. Tribūnas turėjo teisę vetuoti (lot. *ius intercessionis*) įvairius magistratų (išskyrus diktatorių) ir senato aktus; įstatymų iniciatyvos teisę (lot. *ius agendi cum plebe*), įgyvendinamą sušaukiant komicijas (tautos susirinkimus) ir teikiant joms svarstyti įstatymų projektus; teisę daryti pranešimą (lot. *relatio*) senate; skirti areštą (lot. *prehensio*) ir baudą trukdantiems vykdyti jo pareigas ir besipriešintiems jo aktams. 287 m. pr. Kr. plebėjams pasiekus formalią teisinę lygybę su patricijais ir tapus Romos tautos nariais, tribūno valdžia buvo praplėsta visiems piliečiams. Ji buvo pagrindinė piliečio teisių apsaugos prieš valstybę priemonė. Konstitucinė piliečio teisių prioriteto ir apsaugos idėja, nuostata ir praktika čia egzistavo kartu ir jungėsi su darnia viešosios valdžios doktrina ir praktika, „stabdžių ir atsvarų sistema“, ne amerikoniško, bet romėniško tipo,

kai aukščiausioji (valstybės vadovo) kompetencija padalijama tarp dviejų konsulų ir vienas gali vetuoti kito aktus, abudu renkami tautos susirinkimo, o atskaitingi – senatui. Ko dar trūksta tam, kad visa tai būtų pavadinta konstitucingumu, ko dar reikia tam, kad visa tai būtų pripažinta istorija?

Kaip ir senovės pasaulyje, viduramžių Europoje konstitucionalizmas taip pat egzistavo ne kaip padrikos filosofų idėjos ar pavienės nuostatos įvairiuose aktuose – tai buvo idėjų, nuostatų ir praktikos vienovė, realiai funkcionavusi sistema, gerokai sudėtingesnė, nes ją sukūrusi viduramžių visuomenė struktūriškai buvo daug sudėtingesnė už senovės ir už mūsų visuomenę – „mozaika“, sudėta iš daugelio politinių tautų (ar kvazitautų – uždarytų kolektyvų, korporacijų) – nelygiateisių tarpusavyje, bet lygiateisių viduje⁶. Kaip ir senovės tautų, jų plėtotas konstitucionalizmas taip pat nebuvo menkesnis ar geresnis už mūsų – **jis buvo tiesiog kitoks**. Atimti iš jo raidos „istorijos“ vardą ir pavadinti „priešistorė“ – vadinasi, *volens nolens* pripažinti mūsų dabartinę doktriną ir praktiką vieninteliu „tikruoju“ konstitucionalizmu, kam būtų galima (ir net būtina) oponuoti (prisimintinas būdingiausias Vakarų tradicijos bruožas per visą jos istoriją – idėjų, teisinių sistemų, teisinio reguliavimo mechanizmų ir kt. pliuralizmas⁷).

Sieti konstitucionalizmo istorijos pradžią su rašytinės konstitucijos forma taip pat vargu ar yra prasminga. Konstitucija, kaip tam tikrų nuostatų visuma, gali turėti įvairių išraiškų. Dabar įprastu pavidalu konstitucijos atsirado XVIII a. pabaigoje ir nuo tada prasidėjo kitas jų istorijos etapas, o ne visa jų istorija.

Vadinasi, prieš argumentuotą „konstitucionalizmo priešistorės“ viziją įmanoma pastatyti argumentuotą „istorijos viziją“, tad, manytina, čia yra pagrindas tęsti tyrimus ir mokslo diskusiją.

⁶ Išsamiau žr. Machovenko, J. Aristokratinei valstybei alternatyvių junginių teisės vaidmuo įgyvendinant teisinės valstybės doktriną Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. *Jurisprudencija*. 2010, Nr. 3, p. 39–53.

⁷ Berman, H.J. *Teisė ir revoliucija. Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Iš anglų kalbos vertė A. Šliogeris. Vilnius: Pradai, 1999, p. 26.

2. Piliečio ir valstybės santykių reguliavimo Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Abiejų Tautų Respublikoje iki 1791 m. istorija

1791 m. Konstitucija buvo parengta remiantis ilgamete Lietuvos ir Abiejų Tautų Respublikos konstitucinės teisės nuostatų ir aktų kūrimo ir sisteminimo patirtimi. Tai, kad buvo ir tiesioginė sąjasa su prieš tai išleistais aktais, patvirtina pagrindinės Konstitucijos dalies – gegužės 3 d. Valdymo įstatymo – II straipsnis: „Gerbdami mūsų protėvių, dovanojusių laisvą valdymą, atminimą, bajorų luomui iškilmingiausiai užtikriname visas teises, laisves, prerogatyvas bei pirmenybes privačiame ir viešajame gyvenime, o ypač patvirtiname, užtikriname ir neliečiamais pripažįstame įstatymus, statutus ir privilegijas, kurias teisingai ir teisėtai suteikė <...>“⁸ (toliau pateiktas sąrašas valdovų, Lenkijos karalių ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių, pradedant Kazimieru Didžiuoju ir baigiant Žygimantu Augustu). Į pagrindinį Konstitucijos tekstą įtraukta tik bajorų asmens laisvė, saugumas, žemės ir kilnojamojo turto nuosavybė, taip pat ypač pabrėžtas lygiateisiškumas. Kitų laisvių ir teisių beieškant, reikėjo kreiptis į tą iškilmingai patvirtintą ankstesnę teisę.

Su tam tikra išlyga galima kalbėti apie XIV–XVIII a. teisę ir jos išorinę formą vartojant šiuolaikinius terminus „konstitucinė“ ir „ordinarinė“ teisė, „ordinariniai įstatymai“ ir kt. Iš tikrųjų to meto pozityviojoje teisėje buvo išskiriamos dvi dalys: aukštesnę galią turinti teisė ir žemesnę galią turinčioji, tačiau jos buvo truputį kitaip suvokiamos bajorijos, ne taip, kaip yra suprantamos ir aiškinamos dabar. Tad negalima mechaniškai perkelti nūdienos kategorijų į XIV–XVIII a. teisinę aplinką, reikia atsižvelgti ir į to meto viziją.

Iš pradžių Lietuvos konstitucinės teisės nuostatos buvo apiforminamos kaip didžiojo kunigaikščio privilegijos bajorams – vadinamosios žemės (t. y. bendros valstybinės, visos Lietuvos Didžiosios Kunigaikš-

⁸ 1791 m. gegužės 3 d. Konstitucija. Vertė ir sudarė E. Raila, moksliniai konsultantai S. Vansevičius ir J. Machovenko. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 14.

tystės) privilegijos, kurių dabar žinoma šešiolika. Dar prieš penkiasdešimt metų Lietuvos teisės istorinėje literatūroje (pirmiausia Konstantino Jablonskio ir Stasio Vansevičiaus darbuose) nusistovėjo požiūris į žemės privilegijas kaip konstitucinius (tada vietoj „konstitucinės teisės“ buvo vartojamas terminas „valstybinė teisė“) aktus, nustačiusius piliečio (bajoro) ir valdžios (kurią įsmenindavo didysis kunigaikštis) santykius⁹. Buvo atskleistas joms būdingas valdžios ribojimas, svarbiausių piliečio teisių įtvirtinimas. Privilegijos buvo įvertintos ir kaip sutartinio pobūdžio aktai, kuriuose išreikštas politinės tautos ir valdžios susitarimas, jų teisių ir pareigų abipusiškumas (tai labai būdinga konstitucinės teisės nuostatoms, juk ir konstitucija dažnai apibūdinama kaip visuomeninės sutarties išraiška). Aptardamas pirmąją (1387 m.) Žemės privilegiją ir kitus XIV a. pabaigos–XV a. pradžios aktus Darius Kuolys daro teisingą, straipsnio autoriaus nuomone, išvadą¹⁰, kad „<...> Jau XIV amžiaus pabaigoje lietuvių bajorija skelbėsi esanti nuo seno laisva bendruomenė. Ji viešai reiškė savo politinę valią: skelbė krašto valdovą *Lietuvos ir Rusijos Karaliumi, kabino savo antspaудus* greta Vytauto antspaudo po tarpvalstybinėmis sutartimis. Toks bajorų diduomenės elgesys, kaip rodo Rimvydo Petrausko tyrimai, galėjo nemaža dalimi remtis jau **anksčiau Lietuvoje susiklosčiusia diduomenės ir valdovo santykių tradicija** [išskirta J. M.]. Vytautui teko pripažinti ligi jo buvusią valdžios sanklodą: jo politiniai talkininkai buvo ne naujai iškelti bajorai, bet įtakingų lietuvių didikų palikuonys, paveldėję krašte tam tikrą politinę įtaką“¹¹. Taip pat reikia sutikti, kad 1413 m. Horodlėje išleista Žemės privilegija „<...> pirmąsyk suteikia bajorijai apibrėžtas politines teises dalyvauti krašto valdyme: posėdžiauti seimuose, įgyti valstybės pareigybes, tartis su valdovu jo taryboje bei rinkti patį valdovą. <...> Horodlėje tapo konstituciškai

⁹ Vansevičius, S. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės privilegijos*. Vilnius, 1962.

¹⁰ Kuolys, D. *Res Lituana. Kunigaikštystės bendrija*. Pirmoji knyga: Respublikos steigimas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009, p. 59.

¹¹ Petrauskas, R. *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a.: sudėtis – struktūra – valdžia*. Vilnius: Aidai, 2003, p. 96–97.

įtvirtintas ir pačios politinės bendruomenės atskirumas bei savarankiškumas. Viešpatystė tapo susieta su visuomene, su politine Kunigaikštystės bendrija¹².

Visų žemės privilegijų, pradedant 1387 m. ir baigiant 1568 m., galiojimas nebuvo terminuotas ir joms nereikėjo kiekvieno naujo kunigaikščio patvirtinimo, tačiau pagal nusistovėjusį paprotį bajorijos prašymu po karūnavimo valdovas tvirtino anksčiau išleistas žemės privilegijas. Pabrėžtina, kad žemės privilegijoms negaliojo dar romėnų suformuluota viena iš pagrindinių teisės aiškinimo bei teisės normų kolizijos ir konkurencijos išsprendimo taisyklių – *Lex posterior derogat legi priori* („Vėlesnis įstatymas pakeičia ankstesnius įstatymus“). Išleidus naują privilegiją, ankstesnės privilegijos buvo laikomos galiojančiomis (nebeaktualios normos tiesiog nebuvo taikomos). Net jų nuostatų kodifikavimas Lietuvos statutuose nepanaikino pavieniui išleistų privilegijų. Be to, septynios žemės privilegijos buvo išleistos įsigaliojus Pirmajam Lietuvos Statutui (1529 m. spalio 18 d., 1529 m. spalio 27 d., 1547 m., 1551 m., 1563 m., 1564 m., 1565 m.) ir dar viena (1568 m.) – jau Antrojo Lietuvos Statuto galiojimo laikais. Vadinas, greta konstitucinių normų kodifikavimo (kurio rezultatai buvo Lietuvos statutai ir 1529 m. spalio 27 d. (Placioji) Žemės privilegija) ir inkorporavimo (1551 m. Žemės privilegija) darbų, buvo tęsiama pavienių konstitucinių aktų leidyba. Kitaip nei ordinariniai įstatymai, žemės privilegijos ir priimant 1791 m. Konstituciją buvo laikomos niekada nenustojusiais teisinės galios konstituciniais pamatais, ir tokią viziją atspindėjo cituotas Valdymo II straipsnis.

Pirmą kartą žemės privilegijų pavidalu išleistos Lietuvos konstitucinės teisės nuostatos buvo kodifikuotos ir pateiktos kaip vientisas aktas 1529 m. – tai buvo Pirmasis Lietuvos Statutas, įsigaliojęs tų pačių metų rugsėjo 29 d. Jis visiškai pagrįstai laikomas bajorų valstybės konstitucija. Pripažintas ir jo sutartinis pobūdis. „Vidaus santykių požiūriu PLS įžanga [t. y. Pirmojo Lietuvos Statuto preambulė – *J. M. pastaba*] yra tokia

¹² Kuolys, D. *Res Lituana. Kunigaikštystės bendrija*. Pirmoji knyga: Respublikos steigimas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009, p. 65.

pati, „malonės aktu“ (*motu proprio*) užmaskuota, monarcho ir vasalų-valdinių sutartis, į ką XVI a. pradžioje jau buvo išvirtusios ir šalies [t. y. žemės – *J. M. pastaba*] privilegijos. Įžanga aiškiai sako, kad Statuto objektas – tik feodalų teisės bei privilegijos, kurios įteisinamos „amžiniems laikams“, o pagrindinė gyventojų masė – valstiečiai čia tik numanomi, kaip paminėti feodalų (ir „visos visuomenės“) valdiniai“, – pažymėjo Irena Valikonytė, Stanislovas Lazutka ir Edvardas Gudavičius¹³.

Tą patį galima pasakyti ir apie Antrąjį ir Trečiąjį statutus. Kiekviena me statute buvo įtvirtintos pagrindinės vertybės, surašytos pagal jų hierarchiją (kad Statuto struktūra nebuvo konstruojama pagal dabar įprastą šakinį principą, dar 1982 m. nurodė V. Andriulis¹⁴ ir 2009 m. patvirtino R. Kazlauskienė¹⁵). Kiekvieno statuto trečiajame skyriuje buvo tai, ką mes dabar vadiname piliečio teisių ir laisvių katalogu. „Šia prasme III skyrius lyg ir pratęsia I, kuriame <...> taip pat įrašyti bajorų pilietines teises garantavę straipsniai. Tačiau feodalų kardinalinių teisių juridinio įforminimo požiūriu būtent III skyrius yra pats svarbiausias, būtent šiame skyriuje atspindėti svarbiausi LDK feodalų siekiai ir interesai“¹⁶. Kiekvienas statutas buvo tiesiogiai taikomas aktas, taip pat aukščiausiasis aktas. Teismai ir kitos valstybės institucijos privalėjo spręsti pagal Statutą, vadovautis Statutu, ir tik nesuradus jame tinkamos nuostatos, buvo leista ieškoti jos kituose šaltiniuose, ordinarinėje teisėje (žr.: Pirmojo Lietuvos Statuto VI sk. preambulę; Antrojo Lietuvos Statuto IV sk. 30 str.,

¹³ Valikonytė, I.; Lazutka, S.; Gudavičius, E. *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.)*. Vilnius: Vaga, 2001, p. 262.

¹⁴ Andriulis, V. 1529 metų Lietuvos Statuto sistemos problema teisės sistemos istorinės sampratos požiūriu. *Teisė*. 1982, t. 17, šąs. 1, p. 5–22.

¹⁵ Kazlauskienė, R. *Viešojo teisė Lietuvos Statutuose ir jos išliekamoji vertė šiuolaikinei Lietuvos teisinei sistemai*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2009.

¹⁶ Valikonytė, I.; Lazutka, S.; Gudavičius, E. *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.)*. Vilnius: Vaga, 2001, p. 276.

Trečiojo Lietuvos Statuto IV sk. 54 str.¹⁷). Patys bajorai nelaikė Statuto ordinarine teise ir neleisdavo jo taisyti ar keisti netgi pagal Liublino unijos aktą ar kokį nors kitą konstitucinį Abiejų Tautų Respublikos aktą – visų tam sudarytų komisijų darbas, blokuotas ir sabotuotas Lietuvos bajorijos, nebuvo vaisingas. Bajorams Statutas buvo pati svarbiausia jų teisių garantija.

1529 m. Statutas buvo pirmas konstitucinis aktas, išleistas didžiojo (visuotinio) bajorų Seimo, kalbėjusio visos bajorijos vardu. Seimo galios buvo praplėstos valdant didžiajam kunigaikščiui Aleksandriui. D. Kuolys taikliai pastebėjo, kad 1492 m. Žemės privilegija padėjo teisinius pamatus aristokratinėi Lietuvos respublikai: „Teisiškai įtvirtinta Lietuvos didikų valdžia vis labiau ėmė remtis visos tautos – visos krašto bajorijos politine valia, kuri vis nuosekliau pradėta reikšti visuotiniuose Lietuvos seimuose. <...> Būtent 1492-ieji davė pradžią ir Lietuvos Respublikos sampratai, išplėtotai bei viešuose tekstuose įtvirtintai XVI amžiuje. Jau Aleksandro laikais Lietuva, jos politinė bendruomenė imta vadinti *republika*“¹⁸. Statutas buvo politinės tautos valios išraiška, tokios pat prigimties buvo Antrasis ir Trečiasis statutai. Nuo 1505 m. galiojo taisyklė *Nihil novi sine nuntiorum terrestrium* („Nieko naujo [nepriimti] be žemių pasiuntinių“) – visi sprendimai, vienaip ar kitaip susieti su bajorų teisine padėtimi, buvo priimami tik didžiajame Seime ir surašomi kaip vientisas aktas, vadinamas „konstitucija“. Jau tais laikais terminas „konstitucija“ buvo įsitvirtinęs mūsų krašto teisėje ir reiškė tą jos dalį, kuri kilo tiesiogiai iš bajorijos kaip politinės tautos, ir būtent iš visos politinės tautos, o ne iš tam tikros provincijos bajorijos arba tam tikro bajorų sluoks-

¹⁷ *Pirmasis Lietuvos Statutas*. Tekstai senąja baltarusių, lotynų ir senąja lenkų kalbomis. Vilnius: Mintis, 1991, t. 2, d. 1, p. 160; Statut Litewski drugiej redakcyi (1566). *Archiwum Komisji Prawniczej*. Krakow, 1900, t. 7, s. 101; 1588 m. Trečiasis Lietuvos Statutas. In Lapo, J. *1588 metų Lietuvos Statutas*. Kaunas, 1938, t. 2, p. 235.

¹⁸ Kuolys, D. *Res Lituana. Kunigaikštystės bendrija*. Pirmoji knyga: Respublikos steigimas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009, p. 119.

nio¹⁹. Todėl šitai teisei nebuvo priskiriami kitų valstybės institucijų aktai ir sudarytos norminio pobūdžio sutartys. O didžiojo Seimo konstitucijos turėjo tokią pat teisinę galią, kokią turėjo pats Statutas.

Abiejų Tautų Respublikoje konstitucinės reikšmės buvo *pacta conventa* („suderintos sutartys“) – bajorijos susitarimas su valdovu dėl valdymo sąlygų. Jame taip pat buvo įtvirtinamos bajorų teisės ir bendrais bruožais nustatomi santykiai tarp piliečio ir valstybės. Pirmą kartą sudarytas 1573 m., šis aktas buvo keičiamas pasikeitus valdovui, t. y. buvo sudaromas su kiekvienu nauju valdovu.

Konstitucinio akto statusą turėjo 1569 m. Liublino unijos aktas ir 1697 m. Seimo priimtas *Coequatio Jurium* aktas (Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkijos Karalystės luomų teisių sulyginimo aktas), iš tikrųjų sulyginęs ne luomų teises, o dviejų valstybių dignitoriams ir Lietuvos vyriausiajam tribunolui bei Lenkijos karūnos tribunolui priklausiusią kompetenciją, taip pat patvirtinęs Trečiojo Lietuvos Statuto galiojimą visoje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje.

Taip pat reikia paminėti Abiejų Tautų Respublikos 1768 m. ir 1775 m. kardinalines bajorų teises. Pirmasis dokumentas buvo konservatyvesnis, antrajame matome įtvirtintas tam tikras reformas, bet aptariamoms problemoms kontekste yra svarbu, kad abu dokumentai buvo konstituciniai, o ne ordinariniai įstatymai.

Per keturis šimtus metų Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir du šimtus metų Abiejų Tautų Respublikoje susikauė gausus konstitucinis paveldas, konstitucinių nuostatų formulavimo ir sisteminimo patirtis, jų taikymo praktika, susiklostė tam tikra konstitucinė tradicija, ir tai, kas dabar vadinama 1791 m. Konstitucija, buvo šios tradicijos produktas. Be abejo, jai turėjo įtakos procesai, kurie tuomet vyko Europoje ir Amerikoje, ir ši konstitucija buvo tos *pirmosios konstitucijų bangos* dalis, bet, straipsnio autoriaus nuomone, vidinė tradicija visgi dominavo – būtent ji nulėmė ir formą, ir turinį.

¹⁹ Стецюк, П. *Перша Конституція Польщі (1791)*. Спроба правового аналізу. Львів: Видавництво „Астролябія“, 2010, p. 21.

3. Tarp nacionalinės tradicijos ir pasaulio konstitucinės raidos: pasirinkimo problema

Pagal tam tikrą paprotį kalbama apie *Gegužės 3 d.* Konstituciją, bet tą dieną pasirodė tik Valdymo įstatymas, kuris ir chronologiškai, ir pagal formalią teisinę galią nebuvo pirmasis. 1791 m. Konstitucija susidėjo iš penkių atskirai priimtų dokumentų, nė vienas iš jų nebuvo pavadintas konstitucija: balandžio 18 d. – „Mūsų karališkieji laisvieji miestai Respublikos valstybėse“ (labiau žinomas kaip „Miestų įstatymas“), kovo 24 d. – Seimelių įstatymas; minėtasis gegužės 3 d. „Valdymo įstatymas“, spalio 20 d. priimtas „Abiejų Tautų tarpusavio įsipareigojimas“ ir *pacta conventa* aktas, kurio pirminis tekstas buvo patvirtintas dar 1764 metais. Konstitucija buvo šių aktų visuma.

Iš 1791 m. priimtų naujų aktų aukščiausiasis buvo „Abiejų Tautų tarpusavio įsipareigojimas“, formaliai prilygintas Liublino unijos aktui. Jo keitimas nenumatytas, jo galiojimas amžinas, o kitos Konstitucijos dalys taisomos kas dvidešimt penkerius metus (Valdymo įstatymo VI str.) – labai originali, gal net unikali nuostata, vertinant visame pasauliniame konstitucinės teisės raidos kontekste²⁰.

Karalius Stanislovas Augustas įsipareigojo laikytis „Abiejų Tautų tarpusavio įsipareigojimo“ ir saugoti jo nuostatas kaip savo *pacta conventa* dalį (Juliuszo Bardacho nuomone, *pacta conventa* užėmė pirmą vietą konstitucinių aktų hierarchijoje²¹). Tokiu būdu buvo atnaujintas ir pripažintas turintis aukščiausią teisinę galią (kartu su „Abiejų Tautų tarpusavio įsipareigojimu“) ir šitas seniai priimtas dokumentas – *pacta conventa*. Valdymo įstatymo VII straipsnis nustatė: „Kiekvienas karalius, įžengęs sostan, prisieks Dievui ir Tautai laikytis šios Kons-

²⁰ Raila, E. *Apie 1791 gegužės 3 d. Konstituciją*. Vilnius: Aidai, 2007, p. 54.

²¹ Bardach, J. *Konstytucja 3 maja 1791 r. a Zaręczenie Wzajemne Obojga Narodów*. Warszawa: Wydawnictwo sejmowe, 2001, s. 112.

titucijos ir *pacta conventa* <...>²²; III straipsnis nustatė, kad Miestų įstatymas yra Konstitucijos sudedamoji dalis, vadinasi, turi tokią pat galią, o VI straipsnyje skaitome: „Šiame Seime priimtą „Seimelių įstatymą“ iškilmingai patvirtiname kaip **esminį pilietinės laisvės pamatą** [išskirta J. M.]“²³.

Tokiu būdu turime penkis (keturis naujai priimtus ir vieną modernizuotą) konstitucinius aktus, visi jie sudarė hierarchiją, piramidę (tai nėra būdinga šiuolaikinei konstitucinei teisei): „Abiejų Tautų tarpusavio įsipareigojimas“ ir *pacta conventa* tarpusavyje buvo lygūs ir turėjo aukštesnę galią už likusius tris, kurie taip pat tarpusavyje buvo lygūs. Nuo konstitucinės teisės buvo aiškiai atribota ordinarinė, nes Valdymo įstatymo Preambulėje parašyta: „Ir šią Konstituciją turi visa kame atitekti kiti dabartinio Seimo išleisiami įstatymai“²⁴.

Spręsti apie piliečio ir valstybės santykius reikia kompleksiskai iš Valdymo įstatymo, Miestų įstatymo ir Seimelių įstatymo, taip pat atsižvelgiant į prieš tai priimtus aktus, kurie neprarasdavo teisinės galios. Jų sisteminė analizė leidžia teigti, kad luomų tarpusavio priklausomybė nepasikeitė, bajorija išliko kaip valdantysis luomas. Straipsnio autoriaus manymu, luominė visuomenės struktūra buvo ne tik patvirtinta, bet dar labiau įtvirtinta. Nemanytina, kad pavyko praplėsti politinę tautą, ir apskritai kad buvo tokių ketinimų, norų praplėsti, o tai dažnai teigiama mūsų literatūroje. Antai, pasak Eligijaus Railos, „aptariant pirmąją konstitucijos dalį, reikėtų pažymėti, jog vartojamas terminas „tauta“ jau nereiškė tik „bajorų tautos“. Tai buvo nauja, epochos reikalavimus atliepianti „tautos“ samprata, apėmusi bajorų, miestiečių ir

²² 1791 m. gegužės 3 d. *Konstitucija*. Vertė ir sudarė E. Raila, moksliniai konsultantai S. Vansevičius ir J. Machovenko. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 27.

²³ *Ten pat*, p. 24.

²⁴ *Ten pat*, p. 14.

valstiečių lygiavertį supratimą²⁵. Tačiau politinė tauta yra piliečių, politinių teisių turėtojų, korpusas. Valdymo įstatymo IV straipsnis, deklaruodamas, kad „žmones žemdirbius, iš kurių rankų trykšta gausiausia krašto turtų versmė ir kurie sudaro didžiausią tautos gyventojų dalį <...>, mes, vadovaudamiesi teisingumu, žmogiškumu ir krikščioniškąja pareiga, taip pat gerai suprasdami visų mūsų naudą, priimame įstatymo ir krašto valdymo globon <...>“²⁶, vietoj politinių teisių pažadėjo valstiečiams tarpininkavimą jų santykiuose su ponais ir patvirtino baudžiąvą, o asmens laisvę pažadėjo tik iš valstybės pabėgusiems ir dabar sutikusiems grįžti valstiečiams. Miestiečių viršūnei buvo suteikta galimybė palankesnėmis sąlygomis įsigyti bajorystę, bet ja galėjo pasinaudoti labai ribotas skaičius miestiečių. Iš politinės tautos buvo pašalinti žemės nuosavybės neturintys bajorai, o tokių buvo tikrai daug. Jie buvo labai priklausomi nuo magnatų, didikų, tokių bajorų balsais buvo manipuliuojama Seime ir seimeliuose, jie buvo traktuojami kaip pavojus teisingumui, pilietiškumui, valstybingumui. Čia nesunku išvelgti Prancūzijos nuosaikiosios revoliucijos veikėjų ideologinę įtaką²⁷.

Valdymo įstatymo Antrasis straipsnis, pavadintas „Bajorai žemvaldžiai“, nustatė: „Kiekvieno [žemvaldžio] bajoro dorybei, pilietiškumui ir garbei patikime gerbti jos [t. y. konstitucijos], kaip tėvynės ir mūsų laisvių vienintelės tvirtovės, šventumą ir saugoti jos patvarumą“²⁸. Konstitucijos teksto autoriai laikėsi nuomonės, kad tik materialiai

²⁵ Raila, E. Gegužės 3-iosios epocha. Iš *1791 m. gegužės 3 d. Konstitucija*. Vertė ir sudarė E. Raila, moksliniai konsultantai S. Vansevičius ir J. Machovenko. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 69.

²⁶ *1791 m. gegužės 3 d. Konstitucija*. Vertė ir sudarė E. Raila, moksliniai konsultantai S. Vansevičius ir J. Machovenko. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 18.

²⁷ Kasperavičius, A. 1791 m. Lenkijos ir Lietuvos valstybės ir Prancūzijos konstitucijų lyginamoji analizė. *Mūsų praeitis*. Lietuvos istorijos draugijos leidinys, 1994, Nr. 4, p. 29.

²⁸ *1791 m. gegužės 3 d. Konstitucija*. Vertė ir sudarė E. Raila, moksliniai konsultantai S. Vansevičius ir J. Machovenko. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 17.

nepriklausomi tam tikros kilmės ir aukštos dorovės žmonės gali būti piliečiai, gali prisiimti atsakomybę už Tėvynės likimą. Pasiturintiems bajorams toks pilietiškumas priklauso iš prigimties, o kitokios kilmės žmonės gali prisijungti tik su sąlyga, kad yra pasižymėję savo dorybėmis ir nuopelnais valstybei. Pagal Konstituciją pilietinės teisės buvo suteikiamos tiems miestiečiams, kurie vieną kadenciją dirbo valstybės institucijose kaip savo miestų atstovai, tarnavo kariuomenėje, įsteigė kokią nors manufaktūrą, labai reikalingą kraštui.

Tokio „rafinuoto“ ar elitarinio pilietiškumo idėja nebuvo nauja, žinoma iš antikos filosofijos, Lietuvoje ir Lenkijoje ji buvo plačiai aptariama dar XVI amžiuje polemizuojant Augustinui Rotundui ir Stanislovui Ožechovskiui. Jeigu prie Ožechovskio vizijos pridėsime šiek tiek Rotundo idėjų, gausime kaip tik ideologiją, įtvirtintą Konstitucijoje, bent toje jos dalyje, kuri nustatė santykius tarp piliečio ir valstybės. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Abiejų Tautų Respublikos teisinis paveldas buvo gausus, tradicija turininga, istorijoje buvo įmanoma surasti ir pilietinės visuomenės prototipų miestuose, daug platesnės demokratijos negu XVI a. antrosios pusės vadinamoji bajorų demokratija, buvo žinomos kitokios parlamentarizmo formos (sričių seimai kaip visų krašto gyventojų atstovybė, komplektuojami ne pagal luomus, ne pagal kilmę – tai būtų alternatyva bajoriškam Seimui).

Čia *pasirinkimo* problema, Konstitucijos autoriai galėjo rinktis iš praeities arba aktualijų. Aktualijos buvo tokios – ir Amerikos (JAV) Konstitucija, ir Prancūzijos Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija, ir vėlesnė pirmoji Prancūzijos Konstitucija (tiesa, ši pasirodė jau po mūsų Konstitucijos, bet dar tais pačiais 1791 metais, todėl galime lyginti su ja). Visos šios konstitucijos ir deklaracijos nežinojo jokių luomų ir pripažino piliečiais visus krašto gyventojus nepriklausomai nuo jų darbo pobūdžio, dalyvavimo valstybės ar visuomenės gyvenime, nuopelnų.

Mūsų Konstitucijos autoriai atsižvelgė į bendras tendencijas tuose Konstitucijos straipsniuose, kurie reglamentavo santykius tarp valsty-

bės institucijų. Buvo įtvirtintas Tautos suverenitetas, įgyvendintas valdžių padalijimas – šitie straipsniai atrodo labai moderniai ir apskritai ši Konstitucijos dalis nėra prastesnė už JAV ir Prancūzijos konstitucijas. O nustatant Konstitucijos formą ir reglamentuojant piliečio ir valstybės santykius buvo pasirinkta tam tikra mūsų teisinio paveldo ir teisės tradicijos dalis. Galima sakyti, kad Konstitucijos teksto autoriai padarė unikalų eksperimentą – XVIII a. pabaigos pasaulio ir Europos realijomis išsaugoti luominės teisės konstitucinius pagrindus pradedant XIV a. pabaigoje–XV a. pradžioje priimtomis žemės privilegijomis, ir sustiprinti valstybę siaurinant jos socialinį pagrindą. Jie turėjo pasirinkimą, jie pasirinko, ir vargu ar jiems tai buvo lengva. Nesiimant vertinti rezultatų ar pasekmių, reikėtų tikrai akcentuoti vieną dalyką. Dabar teisės tradicija vis dažniau naudojama kaip argumentas politinėje polemikoje, teisiniame diskurse, pasitaiko ir Konstitucinio Teismo praktikoje aiškinant galiojančią Konstituciją. Bet tradicija nėra visai akivaizdi, ne visur, bet tam tikrais klausimais yra alternatyva, ir tada kyla faktų atrankos ir interpretavimo, vizijų ar koncepcijų konkuravimo, vieno iš kelių įmanomų variantų pasirinkimo problema. Pamokoms yra ir pati teisės istorija, ir iš praeities žinomi jos interpretavimo atvejai, nesvarbu, kokie jie, kalbant apie pasekmes – sėkmingi ar pražūtingi. Ir viena iš ryškiausių pamokų yra 1791 m. Konstitucijos kūrimas ir neilgas jos gyvavimas.

Išvados

1. Modernusis konstitucionalizmas išaugo iš viduramžių ir senovės konstitucionalizmo, kurio raida iki XVIII a. pabaigos buvo „istorija“, o ne „priešistorė“. Pirmosios bangos konstitucijos reiškė kitą konstitucionalizmo raidos etapą, o ne jo pradžią.
2. Pirmieji Lietuvos konstituciniai aktai buvo išleisti XIV a. pabaigoje–XV a. pradžioje, ir per keturis šimtus metų Lietuvos Didžiojoje Kuni-gaikštystėje ir du šimtus metų Abiejų Tautų Respublikoje susikaupė gausus konstitucinis paveldas, konstitucinių nuostatų formulavimo ir sisteminimo patirtis, jų taikymo praktika, susiklostė konstitucinė tradicija.
3. 1791 m. gegužės 3 d. Konstitucijoje atsižvelgta į konstitucionalizmo plėtros pasaulyje patirtį reglamentuojant valdžios sandarą. Nustatant konstitucijos formą ir reglamentuojant piliečio ir valstybės santykius buvo pasirinkta vietinio teisinio paveldo ir teisės tradicijos dalis, prieštaravusi bendroms konstitucionalizmo raidos pasaulyje tendencijoms.

THE ROLE OF NATIONAL LEGAL TRADITIONS AND HERITAGE IN REGULATING OF RELATIONS BETWEEN CITIZEN AND STATE UNDER THE POLISH-LITHUANIAN CONSTITUTION OF 1791

JEVGENIJ MACHOVENKO

Summary

Keywords: Constitution; constitutionalism; restriction of state power; separation of powers; human rights; history of law; the Grand Duchy of Lithuania; Polish-Lithuanian State.

In this article the author analyzes the influence of the constitutional traditions on the Polish-Lithuanian Constitution of 1791 and discusses the role of national constitutional heritage in regulating of relations between citizen and State. The author concludes that the modern constitutionalism arose from the medieval constitutionalism and the ancient constitutionalism. The development of constitutionalism before the end of the eighteenth century should be interpreted as a “history”, not “prehistory” of the constitutionalism. The first written constitutions – the so-called constitutions of the first phase of constitutional development – adopted at the end of the eighteenth century mark the next stage of constitutional development, not the beginning

of the era of constitutionalism. The first Lithuanian constitutional acts were adopted at the end of the fourteenth century – the beginning of the fifteenth century. For four hundred years in the Grand Duchy of Lithuania and the Polish-Lithuanian State (the Republic of Both Nations) was accumulated great constitutional heritage and experience in formulation and systematization of the constitutional provisions, was formed the constitutional tradition. The Polish-Lithuanian Constitution of 1791 took into account international experience in regulation of Government but to regulate the relations between the citizen and the State was used the national tradition, which was contrary to the world experience.

Īteikta 2012 m. liepos 28 d.